

т.ч. у Законі від 21.05.1997 р. «Про місцеве самоврядування в Україні». Однак, він має значний потенціал. Адже «принцип субсидіарності – загальний принцип, який передбачає передачу повноважень на прийняття рішень з центального на нижчі організаційні рівні» [5, с. 131]. Відповідно, його застосування у процесі муніципальної реформи в Україні є дуже перспективним – наприклад, при диференціації місцевого самоврядування у містах у залежності від їхнього розміру. Приклад перспективи у цьому напрямі подає В.В.Таболін, зазначаючи, що «визначаючи у статуті компетенцію органів самоврядування великого міста, слід керуватись принципом субсидіарності, без якого неможливо ефективне управління крупним містом» [6, с. 17-18].

Список використаних джерел та літератури:

1. Эбралидзе Н. Т. Методы правотворчества в ЕС : дис. ... канд. юр. наук. Казань, 2004. 173 с.
2. Аракелян М. Р., Василенко М. Д. Право Європейського Союзу : підручн. для студ. вищих навч. закладів. Одеса: Фенікс, 2012. 390 с.
3. Биккулова Г. З. Принцип субсидіарності : идейно-теоретический смысл и европейские политические реалии : дис. ... полит. юр. наук. Казань, 2000. 191 с.
4. Баньковский А. Е. Принцип единства и субсидіарності в организации государственной власти Российской Федерации: конституционно-правовое исследование : автореф. дис. ... канд. юр. наук. Барнаул, 2013. 20 с.
5. Дробуш І. В. Соціальна функція місцевого самоврядування в Україні та конституційно-правові проблеми її реалізації : монографія. Рівне : Овід, 2015. 540 с.
6. Таболин В. В. Организационно-правовые основы деятельности органов местного самоуправления в крупных городах и урбанизированных регионах : дис. ... д-ра юр. наук. М., 1999. 426 с.

*Тімохін Віктор Олександрович, доктор архітектури,
професор, завідувач кафедри дизайну архітектурного середовища
Київського національного університету будівництва і архітектури*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ УРБАНІЗОВАНОГО ОТОЧЕННЯ

У сучасній філософії та наукознавстві пошук нових напрямів і форм фундаментальних і прикладних досліджень супроводжується аналізом умов їх виникнення і розвитку. «Якщо той чи інший конкретний метод інтегрується з програмою (або з програмами) своїм

теоретичним обґрунтуванням, то утворюється нова методологічна форма – «підхід» [1, с.152]. Сьогодні в уявленні про теоретико-методологічний підхід включаються інші дослідницькі засоби: творчі напрями і наукові школи, парадигми й аксіоми, принципи і стилі мислення, образи і символи діяльності т. ін. В архітектурі, містобудуванні та урбаністиці існують і співіснують різноманітні підходи, серед яких найбільш відомі комплексний, системний, середовищний, історичний, еволюційний т. ін. підходи, котрі у своєму розвитку пережили ряд перетворень, пов'язаних із змінами світоглядних уявлень і парадигм.

Разом із ХХ століттям народився, розквітнув і поступово впав у стагнацію найбільш прагматичний в історії людства світогляд і вік, – вік становлення індустріального суспільства, – усі досягнення котрого були тісно зв'язані з новою на той час модерністською за змістом системною парадигмою. Ця парадигма, сутність якої полягала в уявленнях про абсолютну впорядкованість, цілісність і тотальну організованість нового космосу складних об'єктів (О. Богданов, Л. Берталанфі), розповсюдившись у природничих і гуманітарних галузях знання, поступово охопила архітектуру й містобудування, а з часом стала там провідною ланкою-мотиватором, що сприяла розгортанню системного підходу і навіть набуття ним статусу класичного.

Починаючи із середини ХХ ст., паралельно з розвитком індустріального суспільства з його моністичною ідеологією централізації і концентрації, виникали ознаки нового, менш утилітарного і більш ліберального, а загалом плюралістичного світогляду постіндустріального суспільства, орієнтованого на децентралізацію і розосередження, на більш складну поліцентричну організацію, а в теоретичних дослідженнях – на зниження ролі соціальної впорядкованості (Р. Мертон) та переходу до методології анархізму (П. Фейерабенд), концепції інвайронменталізму і синергетичних уявлень (Г. Хакен). У цих і багатьох інших дослідженнях поступово народжувалась нова неklasична, а саме синергетична парадигма, що пов'язана з теорією самоорганізації складних систем, з філософією постмодернізму і яка поширилась в природничих і гуманітарних галузях знання і в мистецтві, в тому числі в архітектурі та містобудуванні, «...де шліфуються понятійні засоби, необхідні для адекватного опису... невірноважних систем, що самоорганізуються (як у свій час шліфувались... понятійно логічні засоби, необхідні для опису систем динамічних, а потім тих, що розвиваються)» [2, с.603].

Очевидно, в цьому висловлюванні міститься важливий узагальнюючий зміст протистояння двох методологічних підходів –

системного і синергетичного, – які існують і співіснують у філософії, природничих і гуманітарних науках, в мистецтві, у сучасних теоретико-методологічних розробках. У містобудуванні та в урбаністиці квінтесенцією їх протистояння стає опозиція між жорсткою, штучною і схематичною, наперед визначеною і концептуальною організацією складних систем і гнучкою, природною і органічною, не завжди передбаченою самоорганізацією «глибоко адаптованих систем» [3] в контексті саморозвитку й ефективного використання їх внутрішніх ресурсів, резервів і потенціалів. Поляризація «Космосу» системної організації та «Хаосу» самоорганізації відбувається на тлі, як вважають філософи постмодерністи, своєрідного «Хаосмосу», котрий у синергетиці визначений як «конструктивний хаос» [4], що потенційно вміщує творчу складову виникнення нових форм, а також теоретико-методологічне підґрунтя для виникнення середовищного підходу.

Вперше у сучасному містобудуванні на провідну роль конструктивного хаосу звернув увагу відомий архітектор і урбаніст А. Ван Ейк, який зауважив, що «...міста хаотичні і обов'язково є такими... Поки ще не пізно, це повинно бути визнано як позитивне кредо» [5, с.192]. На позитивність урахування хаосу посилався відомий американський теоретик і практик Р. Вентурі, який, прирівнюючи хаос до складного порядку, спирався на філософію А. Бергсона, який «...називав безлад таким порядком, котрий ми не спроможні бачити» [5, с. 151]. Один із засновників партисипаційного руху М. Кюло, орієнтуючись на ці ідеї, зазначив, що «...замість проектування майбутньої форми міста необхідно підтримувати процеси прийняття демократичних рішень, у яких перевага повинна надаватись демократичному хаосу, а не місту порядку» [5, с.172].

Ці та інші уявлення свідчили про існування і протиборство, з одного боку, модерністської ідеології, з ознаками класичного системного підходу, орієнтованого на встановлення єдиного і всеохоплюючого космічного порядку і, з іншого боку, постмодерністського некласичного світогляду і відповідного синергетичного підходу, пов'язаного із конституціюванням більш складного хаотичного квазісистемного порядку. При цьому стає зрозумілим, що співіснування цих поляризованих порядків і відповідних підходів, їх взаємозв'язок і взаємне доповнення стають можливими за наявності єдиного теоретико-методологічного простору взаємодії і проміжної ланки між ними, так би мовити «золотої середини», що об'єднують їх під назвою середовищного підходу до урбанізованого оточення.

На актуальність використання урбаністичних середовищних ідей вказували фахівці в різних галузях знання – у екології та соціології, економгеографії [6, 7], архітектурі та в містобудуванні [8-10] т. ін. Якщо узагальнити ці та інші дослідження, то середовищний підхід, займаючи проміжну ланку і виконуючи роль Аристотелевої «золотої середини» між системним і синергетичним підходами, йде своїм власним, як казали стародавні китайські філософи, «серединним шляхом». Цей шлях, орієнтуючись на хаотичність і плюралізм, історичну ретроспекцію та послідовний еkleктизм, сприяв відновленню традиційних містобудівних постурбаністичних ідей на суцільно урбанізованих територіях. Крім того, середовищний підхід був налаштований на дослідження нових «хаотичних» середовищних форм, котрі активно виникали у містах й їх агломераціях, у регіонах і в зонах впливу мега- і мегалополісів, у системах регіонального розселення країн і континентів, як наслідок, так би мовити, таяння льодовиків глобальної урбанізації в процесах самоорганізації.

Ці форми і процеси, котрі, в свою чергу, ініціювали і стимулювали розвиток процесів і форм контрурбанізації і задкуючої урбанізації, суб- і суперурбанізації, сприяли виникненню, так званого «сільсько-міського континууму» [6]. Цей неперервний просторовий «хаос» виростав як реакція населення, приватного бізнесу, громадських організацій тощо на жорсткість і тоталітаризм управлінських заходів, озброєних засобами системного підходу. Ці засоби, які вперше в урбаністиці успішно застосували В. Кристаллер і А. Льош [11], отримали подальший розвиток у багатьох країнах [11-14]. Завдяки ним створювались проекти систем розселення в містах і регіонах, в країнах і на континентах, нарешті, системи планетарного розселення [14], які спрямовувались на угамування і впорядкування процесів глобальної за формою і тотальної за змістом урбанізації.

Аналіз цих та інших пропозицій засвідчив, що поряд з жорсткою системною ієрархією почали виникати урбаністичні форми, які не вписувались в системні пропозиції. У містах замість мікрорайонів і районів почали виникати квартали і кондомініуми, технопарки, кластерні мегаструктурні утворення, «місто у місті», «село у місті» т. ін. У межах найкрупніших міст на суцільно урбанізованих територіях з'явилися відносно автономні осередки – острови, архіпелаги і анклави міського способу життя т. ін. [15]. У регіональному плануванні, де домінувало адміністративно-господарське районування, часто не враховувались інші важливі ознаки встановлення границь регіонів – функціонально-розпланувальні, культурно-етнічні, прикордонні т. ін. [16]. Внаслідок цього реальні границі регіонів стають розмитими і невизначеними.

У системах розселення регіонального і надрегіонального рівня також почали виникати своєрідні неформальні утворення – міста-регіони, міста-поля, технополіси, різноманітні агломерації, агломерації-противаги тощо – які «...потребують містобудівного осмислення, структурування й упорядкування в якості елементів регіональних містобудівних систем» [17]. Інший підхід, ближчий до середовищного, продемонстрував відомий архітектор-урбаніст Е. Саарінен у своїй теорії органічної децентралізації, де запропонував розчленовувати суцільно урбанізовану територію міст й агломерацій на досить автономні поселення, подібні за величиною та устроєм до середньовічних міст.

Прагнення до відносної самостійності й автономізації без зайвих транзитних і надлишкових зв'язків, нав'язаних системами розселення, спонтанне виникнення неформального поліцентризму і плюралізму в цих системах, а також непередбачене виникнення нестандартних і неklasичних, середовищних і хаотичних, а іншими словами, урбоміських форм, потребувало творчого переосмислення і нового синергетичного підходу до цих проблем і започаткування на цій основі нового теоретичного напрямку – урбосинергетики [18].

У міській синергетиці відбулося переструктурування урбоміських форм, що відтепер включають у себе міську тканину і каркас, урбанізовані ландшафти і оболонку. З'ясовано, що у процесах самоорганізації приймають участь чотири категорії мешканців – представники міських спільнот містян і слободян, урбодян і поселян. Процеси самоорганізації, що мають ритмічний і закономірний характер, узгоджуються у єдиному багатовимірному просторі-часі урбосфери, який включає локальний і ментальний, глобальний і темпоральний часи. Узгодження і гармонізація цих процесів і форм підкоряється фундаментальним закономірностям, своєрідним аттракторам, в якості котрих запропоновано використовувати динамічні ряди «золотого перерізу». На цій основі запропонована система жанрового проектування, що сприятиме поверненню архітектурі та містобудуванню, втраченого ними, статусу пластичних мистецтв [18].

Приймаючи до уваги ієрархічність й історичність розгортання проаналізованих підходів, слід очікувати найближчим часом активізації ще одного, адаптивного підходу, ознаки якого можна помітити в сучасній теорії та практиці. До таких проявів можна віднести спроби демократизації й гуманізації щільно урбанізованого оточення на шляху його адаптації до духовних та естетичних світів Homo urbanus (Людини міської), яка прагне встановлення нового, так би мовити «космосного», порядку глибоко адаптованих і досконалих систем на відміну від «хаосмосного» середовищного порядку. Важливою провісницькою

ознакою народження нового підходу стає усвідомлення того, «...що поняття адаптації, у відповідності до тенденції, що намітилася в останні роки, виводиться... на рівень, так званих «загальнонаукових понять»... Адаптація стає співвідносною із філософською категорією розвитку у живій і неживій природі...» [3, с.90,91].

Прогнозуючи подальший розвиток теоретико-методологічних підходів, слід звернути увагу на те, що адаптивний підхід, займаючи найвищий щабель і завершуючи повний цикл їх розбудови, стає перехідною ланкою між синергетичним і наступним якісно новим системним підходом, що, розгортаючись на новому ієрархічному рівні і започатковуючи новий цикл саморозвитку, повинен сформувати уявлення про новий Космос глибоко адаптованих систем. Перші начерки нового Космосу Людини міської (*Homo urbanus*) з'явилися у дослідженнях ноосферних феноменів П. Тейяра де Шардена, В. Вернадського, С. Подолінського т. ін. [19,20]. З цієї причини цей підхід до проблем розвитку планетарних і позапланетних систем розселення може в майбутньому отримати назву ноосферного. В урбаністиці ці ідеї отримали своє перше впровадження на початку ХХ ст. в утопічних проектах розселення людства в межах Сонячної системи [21].

Підсумовуючи, зазначимо, що сучасні теоретико-методологічні підходи до проблем розвитку і саморозвитку урбанізованого оточення, відштовхуючись від світоглядних уявлень, пройшли складний шлях перетворень. Цей шлях, який орієнтувався на вирішення проблем співіснування і протиріч між міським і урбаністичним образом життя, між міським середовищем і урбанізованим оточенням, між модерністським і постмодерністським стилями мислення обумовив спочатку поляризацію між класичним системним і некласичним синергетичним підходами, між парадигмальними уявленнями про Космос і Хаос штучного оточення Людини міської (*Homo urbanus*). Обопільні прагнення зі сторони цих підходів до узгодження, взаємного доповнення і гармонізації створили необхідні умови і стимулювали виникнення проміжних підходів – середовищного «хаосмового» й адаптивного «космосного», – що завершили повний цикл еволюційних перетворень і спрямували їх в бік ноосферних досліджень і гуманізації урбанізованого оточення планетарного і поза планетарного масштабів культурно-цивілізаційного розвитку людства.

Список використаних джерел та літератури:

1. Кримський С. Б. Під сигнатурою Софії. Київ: Києво-Могилянська академія, 2008. 367 с.

2. Постмодернизм. Энциклопедия. Минск: Книжный Дом, 2001. 1040 с.
3. Мельников Г. П. Системология и языковые аспекты кибернетики. Москва: Сов. радио, 1978. 386 с.
4. Князева Е. Н., Курдюмов С. П. Основание синергетики. Синергетическое мировоззрение. Москва: Ком. Книга, 2005. 240 с.
5. Рябушин А. В., Шукурова А. Н. Творческие противоречия в архитектуре Запада. Москва: Стройиздат, 1985. 272 с.
6. Перцик Е. Н. Среда человека: предвидимое будущее. Москва: Мысль, 1990. 365 с.
7. Алаев Э. Б. Экономично-географическая терминология. Москва: Мысль, 1977. 199 с.
8. Дей К. Места, где обитает душа: Архитектура и среда как лечебное средство. Москва: Ладья, 2000. 280 с.
9. Линч К. Образ города. Москва: Стройиздат, 1982. 328 с.
10. Тімохін В. Перспективи і горизонти розвитку середовищного підходу. Досвід та перспективи розвитку міст України. Київ: Дніпромiсто, 2012. Вип.22. С. 99-112.
11. Модели в географии. Сб. статей / под. ред. Р. Дж. Чорли и П. Хаггета. Москва: Прогресс, 1971. 381 с.
12. Демин Н. М., Лаврик Г. И. Методологические основы районной планировки. Москва: Стройиздат, 1975. 96 с.
13. Гутнов А. Э. Эволюция градостроительства. Москва: Стройиздат, 1984. 256 с.
14. Doxiadis C. Ecistics: An Introduction to the science of Human Settlements. London, 1968. 527 p.
15. Аурели П. В. Возможность абсолютной архитектуры. Москва: Strelka Press, 2014. 304 с.
16. Білоконь Ю. М. Регіональне планування (теорія і практика). Київ: Логос, 2003. 246 с.
17. Демин Н. Современные агломерации. Миф или реальность. Досвід та перспектива розвитку міст України. Київ: Дніпромiсто, 2012. Вип.22. С. 68-88.
18. Тімохін В. О. Архітектура міського розвитку. 7 книг з теорії містобудування. Київ: КНУБА, 2008. 629 с.
19. Тейяр де Шарден П. Феномен человека. Москва: Наука, 1987. 240 с.
20. Подолинский С. А. Труд человека и его отношение к распределению энергии. Москва: Ноосфера, 1991. 84 с.
21. Хан-Магомедов С. О. Георгий Крутиков. Москва: Фонд Русский авангард, 2008. 180 с.